

Pobożność ludowa w uroczystości i święta Pańskie. Szanse i zagrożenia

W *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii*, wydanym przez Kongregację ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, wymienia się dziesięć uroczystości i świąt Pańskich obchodzonych w ciągu roku liturgicznego. Omawia się uroczystości Narodzenia Pańskiego, Objawienia Pańskiego, Triduum Paschalne, uroczystości Zesłania Ducha Świętego, Najświętszej Trójcy, Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa i Najświętszego Serca Pana Jezusa oraz święta Świętej Rodziny, Chrztu Pańskiego i Ofiarowania Pańskiego. Pomija się uroczystości Zwiastowania Pańskiego, Wniebowstąpienia Pańskiego, Poświęcenia Kościoła, Chrystusa Króla Wszechświata oraz święta Przemienienia Pańskiego i Podwyższenia Krzyża. Pominięcie niektórych obchodów można tłumaczyć brakiem w nich specyficznych praktyk związanych z pobożnością ludową. We wspomnianym *Dyrektorium* mówi się zarówno o walorach pobożności ludowej, jak i o zagrażających jej niebezpieczeństwach¹. W obecnych czasach temat relacji między liturgią i pobożnością ludową trzeba ujmować przede wszystkim wedle wskazań Konstytucji o liturgii świętej. Należy zawsze pamiętać, że pobożność ludowa ma być podporządkowana liturgii i do niej prowadzić (KL 13)². Pobożność ludowa jest dla Kościoła rzeczywistością żywą. „Jej źródłem jest stała i czynna obecność Ducha Świętego w społeczności kościelnej, a jej punktem odniesienia – tajemnica Chrystusa Zbawiciela”³.

---

¹ Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii. Zasady i wskazania*, Poznań 2003, nr 61-66, s. 52-57 (dalej: DPLiL).

² Tamże, nr 50, s. 47.

³ Tamże, nr 61, s. 53.

Jan Paweł II w Liście apostolskim z okazji dwudziestej piątej rocznicy ogłoszenia Konstytucji o liturgii świętej podkreślił, że „należy koniecznie zwrócić uwagę na pobożność ludową chrześcijan i na jej stosunek do życia liturgicznego (...) jest ona bowiem bogata w różnorakie wartości (...). Autentyczne duszpasterstwo liturgiczne potrafi się oprzeć na bogactwie ludowej pobożności, oczyszczać ją i poprowadzić ku liturgii, jako dar ofiarny różnych narodów”⁴. W późniejszym czasie papież powie, że „Formy pobożności ludowej bywają nieraz skażone elementami niezgodnymi z katolicką nauką. W takich przypadkach winny być roztropnie i cierpliwie oczyszczone, a w razie głęboko zakorzenionej niezgodności powinny być zastosowane rozwiązania jasne i natychmiastowe”⁵. Benedykt XVI z kolei w Liście do seminarzystów z 2010 roku zanotował, że dzięki pobożności ludowej „wiara zagościła w sercach ludzi, przeniknęła do ich uczuć, zwyczajów, wspólnego sposobu odczuwania i życia. Dlatego pobożność ludowa jest wielkim dziedzictwem Kościoła. Wiara stała się ciałem i krwią. Oczywiście pobożność ludowa musi wciąż być oczyszczana, połączona z centrum, ale zasługuje na naszą miłość, bo sprawia, że my sami stajemy się w całkowicie rzeczywisty sposób ludem Bożym”⁶.

Dyrektorium zwraca uwagę na powiązania pobożności ludowej z osobą Chrystusa, co wyrażone zostało w sposób następujący: „Pobożność ludowa szczególnie chętnie kieruje swą uwagę na tajemnicę Syna Bożego, który z miłości do ludzi stał się dzieckiem, naszym bratem, rodząc się w nędzy z pokornej i ubogiej Maryi Dziewicy. Szczególnie żywo interesuje się też ona tajemnicą męki i śmierci Chrystusa”⁷. Spośród trzech osób Boskich najczęściej jest wiązana z osobą Syna⁸.

Koncentrując się na uroczystościach i świętach Pańskich, pragniemy zwrócić szczególną uwagę na powiazaną z nimi pobożność ludową w Polsce. Uwydatnimy walory, jakie łączą się z tą pobożnością, jak też wyakcentujemy pewne nadużycia i niebezpieczeństwa.

1. Narodzenie Pańskie

Obchód uroczystości Bożego Narodzenia, według Dyrektorium, łączy się z rozwojem „żywych żłóbków” i żłóbków domowych, strojeniem choinki i wieczną wigilijną. Wiernym zaleca się udział w Liturgii godzin i w nabożeństwie wigi-

⁴ Jan Paweł II, *List apostolski w dwudziestą piątą rocznicę ogłoszenia Konstytucji soborowej „Sacrosanctum Concilium” o świętej liturgii*, Rzym 1988, nr 18.

⁵ Tenże, *Przesłanie do Sesji Plenarnej Kongregacji Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów 21 września 2001 r.*, nr 5, „Anamnesis” 29 (2002), nr 2, s. 9.

⁶ Benedykt XVI, *List do seminarzystów*, Watykan 2010, nr 4.

⁷ DPLiL, nr 62, s. 54.

⁸ J. Evenou, *Liturgie et dévotions*, „Notitiae” 23 (1987), nr 1, s. 36.

lijnym. Na początku Mszy świętej w nocy można wykonać śpiew o zwiastowaniu narodzenia Pańskiego z Martyrologium rzymskiego, ucałować figurkę Dzieciątka Jezus i przenieść ją do żłóbka⁹. W *Obrzędach błogosławieństw dostosowanych do zwyczajów diecezji polskich* znajduje się błogosławieństwo figur Dzieciątka Jezus i żłóbków oraz błogosławieństwo opłatków. Błogosławiąc figurkę Jezusa, wskazuje się na Jego obecność w naszych domach i na Bożą miłość¹⁰. W modlitwie błogosławieństwa opłatków błaga się Boga, aby napełnił nasze serca życzliwością, miłością, pokojem i wzajemną dobrocią¹¹.

W Dyrektorium uwydatnia się pozytywne owoce wynikające z pobożności bożonarodzeniowej. Wskazuje się tu na okazję do modlitwy całej rodziny i na ożywienie z wyjątkową mocą i radością rodzinnych więzów, zwłaszcza podczas wieczerzy wigilijnej. Podkreśla się też duże znaczenie choinki, nazywając ją „świętym, ewangelicznym i bardzo rozpowszechnionym symbolem”¹². W choince niektórzy upatrują rajskie drzewo, symbol życia (kolor zielony), płodność i radość. A w ozdobach choinkowych widzą dary i łaski przyniesione przez Chrystusa lub bogactwo darów przyniesionych Dziecięciu przez pasterzy¹³. Wiele radości, pokoju i piękna znajduje się w tradycyjnych kolędach i pastoralkach. Wymienione elementy pobożności ludowej należy zachowywać i pielęgnować, gdyż przyczyniają się w sposób prosty do poznawania i przeżywania misterium narodzenia Zbawiciela. Są one szansą na realizowanie przykazania miłości Boga i bliźniego.

Rozpowszechnione kiedyś pewne zagrożenia dla religijnych przeżyć wigilii w postaci zabobonów, wróżb, przepowiedni i przesądów, dzisiaj są mocno osłabione i coraz rzadziej spotykane¹⁴. Istnieją jednak inne niebezpieczeństwa, takie jak promowanie przed świętami w mediach elementów laickich i koncentrowanie uwagi ludzi na reklamach i konsumpcji. W niektórych rodzinach podczas wieczerzy wigilijnej i w dzień uroczystości zdarza się nadużywanie alkoholu i przejadanie się, przywiązywanie zbyt wielkiej wagi do prezentów i laickich programów telewizyjnych. Za tym idzie zatracenie wymiaru religijnego i pożytecznych wartości dla ducha. Szkodliwym może być umieszczanie w szopkach

⁹ DPLiL, nr 109-111, s. 87-88.

¹⁰ *Obrzędy błogosławieństw dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, t. II, Katowice 1994, nr 1289, s. 222-223 (dalej: OBł).

¹¹ Tamże, nr 1282 i 1286, s. 219 i 220-221.

¹² DPLiL, nr 109, s. 87.

¹³ W. Głowa, *Pobożność ludowa okresu Bożego Narodzenia*, w: W. Nowak (red.), *Liturgia i pobożność ludowa*, Olsztyn 2003, s. 83.

¹⁴ Por. E. Ferenc, *Polskie tradycje świąteczne*, Poznań 1997, s. 46-56; B. Oгородowska, *Zwyczaje, obrzędy i tradycje w Polsce. Mały słownik*, Warszawa 2000, s. 145; T. Syczewski, *Zwyczaje, obrzędy i wierzenia okresu Adwentu i Bożego Narodzenia w regionie nadbużańskim*, Drohiczyń 2002, s. 189 i 221.

postaci i motywów o charakterze politycznym albo bajkowym, mających swe źródło w telewizyjnych serialach dla dzieci¹⁵. Rozpowszechnione spotkania oplatkowe różnych środowisk i grup społecznych w okresie przed i po Bożym Narodzeniu bywają często pozytywne, ale zdarza się, że niektóre z nich przerażają się w świeckie imprezy, niemające ze sferą religijną związku¹⁶.

Godnymi polecenia w celu rozwijania pobożności ludowej w rodzinach są książki autorstwa bpa Józefa Wysockiego pt. *Rytuał rodzinny*¹⁷ oraz *Liturgia domowa. Advent i Boże Narodzenie*¹⁸. Znajdują się w nich komentarze, modlitwy, błogosławieństwa, śpiewy i czytania biblijne¹⁹.

2. Święto Świętej Rodziny

Niedziela w oktawie Narodzenia Pańskiego jest świętem Świętej Rodziny Jezusa, Maryi i Józefa. Początki tego obchodu przypadają na wiek XVII, zaś na cały Kościół rozszerzył go papież Benedykt XV w 1921 roku²⁰. Kult Świętej Rodziny miał chronić rodziny chrześcijańskie przed niebezpieczeństwami, a zwłaszcza przed rozbiem²¹. W obecnych czasach w świecie polityki i w licznych mediach krytykuje się tradycyjny model rodziny i promuje obraz wypaczony, dlatego bardzo pozytywnym będzie skorzystanie z zaleceń *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii*, w którym zachęca się, by w tym dniu cała rodzina uczestniczyła w Eucharystii²². Mówi się tu również o odnowieniu zawierzenia rodzin opiece Świętej Rodziny z Nazaretu. Proponuje się, by skorzystano z *Obrzędów błogosławieństw* i udzielono błogosławieństwa dzieciom²³ oraz narzeczonym²⁴ (może tego dokonać kapłan, diakon lub osoba świecka). Można również skorzystać z obrzędu błogosławieństwa rodzin w okresie Narodzenia Pańskiego²⁵. Jest to stosowny dzień do odnowienia przyrzeczeń małżeńskich, złożonych w dniu zaślubin. Można by zaprosić na Mszę świętą małżeństwa obchodzące srebrny

¹⁵ Por. I. Celary, *Duszpasterstwo mistagogiczne jako odpowiedź Kościoła na laicyzację świąt i zwyczajów chrześcijańskich w Polsce po roku 1989*, w: J. Kumala (red.), „*Victimae Paschalis Laudes*”. *Księga pamiątkowa dedykowana Księdzu Doktorowi Marianowi Pisarzakowi MIC w 75. rocznicę urodzin*, Licheń Stary 2012, s. 484-486.

¹⁶ Tamże, s. 486.

¹⁷ J. Wysocki, *Rytuał rodzinny*, Włocławek 2000.

¹⁸ Tenże, *Liturgia domowa. Advent i Boże Narodzenie*, Olsztyn 1994.

¹⁹ O Bożym Narodzeniu zob. tamże, s. 213-326 oraz *Rytuał rodzinny*, s. 139-162.

²⁰ B. Nadolski, *Liturgika*, t. II, *Liturgia i czas*, Poznań 1991, s. 99.

²¹ Tamże.

²² DPLiL, nr 112, s. 88.

²³ OBi, t. I, nr 139-155, s. 67-76.

²⁴ Tamże, nr 199-213, s. 92-98.

²⁵ Tamże, t. II, nr 1308-1314, s. 233-241.

i złoty jubileusz, dać im okazję do odnowienia takich przyrzeczeń i udzielić specjalnego błogosławieństwa²⁶. Szansą na umocnienie więzów rodzinnych jest wspólne nawiedzenie żłóbka, zaśpiewanie kolędy i odmówienie modlitwy.

3. Uroczystość Objawienia Pańskiego

W Kościele zachodnim Objawienie Pańskie świętowano pod koniec IV wieku, łącząc w jednej celebracji Chrzest Jezusa, pokłon Mędrców i cud w Kanie²⁷. Później, w dniu 6 stycznia, koncentrowano się w liturgii przede wszystkim na „Trzech Królach”. W pismach Cezarego z Arles (VI wiek) mędrcy zostali nazwani królami, a w VIII wieku nadano im imiona: Kasper, Melchior i Baltazar²⁸. Wokół tej uroczystości – jak czytamy w Dyrektorium – „wyrosły i rozwinęły się liczne tradycje i oryginalne wyrazy pobożności ludowej”²⁹. Wymienia się tu uroczystą zapowiedź Paschy i głównych świąt roku liturgicznego, wymianę „darów Epifanii”, błogosławieństwo domów i znaczenie drzwi krzyżem, cyfrą nowego roku i inicjałami świętych Mędrców. Zachęca się w tym dniu do solidarności na rzecz ludzi pochodzących z dalekich stron i do podejmowania różnych inicjatyw misyjnych. W niektórych wspólnotach zakonnych i stowarzyszeniach praktykuje się wyznaczanie dla poszczególnych członków świętego opiekuna na cały rok³⁰. Można tu jeszcze dodać, że ważnym wydarzeniem jest postawienie w szopce figurek Trzech Króli.

Niektóre ze wskazanych zwyczajów nie są obecne w Polsce. W naszym kraju od XV wieku błogosławi się złoto i kadzidło, a od XVIII wieku kredę. W posoborowym rytuale zamieszczono błogosławieństwo kredy i kadzidła. Kreda służy na oznaczenie drzwi mieszkań, a kadzidło do ich okadzenia. Prośby błogosławieństwa mają na uwadze nasze stawanie się dla ludzi światłem i naszą modlitewną jedność z Synem Bożym³¹. Rubryki obrzędów wskazują, że na drzwiach pisze się pobłogosławioną kredą znaki J + M + J (Jezus, Maryja, Józef) i cyfry roku albo: C + M + B (*Christus mansionem benedicat* – Niech Chrystus pobłogosławi mieszkanie) i cyfry roku. Towarzyszą temu słowa: „Niech każdy szukający Chrystusa znajdzie Go zawsze między nami. Amen”³². Pisanie liter na drzwiach mieszkań w przekonaniu ludu oznaczało najczęściej imiona Trzech

²⁶ T. Syczewski, dz. cyt., s. 271-272.

²⁷ Por. B. Nadolski, *Liturgika*, t. II, s. 106.

²⁸ Por. A. Paciorek, *Mędrcy*, w: *Encyklopedia katolicka* 12 (2008), kol. 706; T. Syczewski, dz. cyt., s. 275.

²⁹ DPLiL, nr 118, s. 92.

³⁰ Tamże, nr 118, s. 92-93.

³¹ OBi, t. II, nr 1317, s. 243.

³² Tamże, nr 1320, s. 244.

Króli oraz Boże błogosławieństwo w nowym roku, ochronę przed ogniem, złym człowiekiem, przed nieczystymi siłami i wszelkim nieszczęściem. Wierzy się, że kreda ma moc powstrzymać Anioła niszczyciela, znanego z Księgi Wyjścia (12,21nn), a kadzidło palone w domach ma odpędzić złego ducha³³.

Warto tutaj dodać, że w Polsce od pięciu lat w uroczystość Objawienia Pańskiego organizuje się Orszaki Trzech Króli. Inicjatywa ma charakter rozwojowy i polega na tym, że po Mszy świętej barwne korowody dzieci, młodzieży i dorosłych idą ulicami miast. Towarzyszą temu różne inscenizacje i śpiewy kolęd. W 2012 roku orszaki zorganizowano w 24 miastach, natomiast w 2013 roku odbyły się one już w ponad dziewięćdziesięciu miastach i zgromadziły około 400 tys. uczestników. W samej Warszawie ulicami przeszło 50 tys. osób. Tego rodzaju przedsięwzięcie jest szansą na ożywienie wiary, ducha ekumenizmu i poczucia braterstwa wśród ludzi. Orszaki zorganizowano również w kilku miastach na Ukrainie, w hiszpańskim Badajoz (kolebce orszaków) i w Republice Środkowoafrykańskiej³⁴.

4. Święto Chrztu Pańskiego

Chrzest Chrystusa nie posiadał w liturgii rzymskiej oddzielnego obchodu do 1955 roku, w którym Święta Kongregacja Obrzędów postanowiła, że to wydarzenie będzie obchodzone w dniu 13 stycznia jako wspomnienie. W 1969 roku ustalono, że będzie to święto złączone z niedzielą przypadającą po 6 stycznia, która zamyka okres Narodzenia Pańskiego³⁵. Nie stało się ono jednak źródłem szczególnych form pobożności ludowej. W Dyrektorium zachęca się do inicjatyw duszpasterskich, do eksponowania tematów i symboli chrzcielnych oraz do pokropienia wiernych wodą święconą podczas każdej Mszy świętej³⁶. W rytuale znajduje się specjalny obrzęd błogosławieństwa wody złączony ze świętem. Po błogosławioną wodę można zabrać ze sobą, aby zęgnąć się nią przed wyjściem z domu albo pokropić nią mieszkania. Ma ona przypominać przyjęty chrzest i pomagać żyć jako przybrane dzieci Boże³⁷. Biskup Wysocki proponuje wieczorne spotkania w rodzinach przy domowym złóbkku, by śpiewać kolędy, ucałować stopy Dzieciątka Jezus i odmówić modlitwę³⁸.

³³ Por. T. Syczewski, dz. cyt., s. 278; E. Ferenc, dz. cyt., s. 75-76.

³⁴ Por. T. Królak, *Orszaki nadziei*, „Wiadomości KAI” 2 (2013), s. 2; Ł. Kasper, *Jesteśmy apartyjni, zapraszamy wszystkich. Rozmowa z Maciejem Marchewiczem, prezesem Fundacji Orszak Trzech Króli*, „Wiadomości KAI”, 2 (2013), s. 7.

³⁵ Por. B. Nadolski, *Liturgika*, t. II, s. 108-109.

³⁶ DPLiL, nr 119, s. 93.

³⁷ OBl, t. II, nr 1323-1324, s. 245-246.

³⁸ J. Wysocki, *Liturgia domowa*, s. 394.

5. Ofiarowanie Pańskie

Pierwsze informacje o święcie pochodzą z IV wieku i dostarcza ich pątniczka Egeria, opisująca liturgię w Jerozolimie³⁹. Rzym obchodzi je od VII wieku i łączy z dniem 2 lutego⁴⁰. Do 1969 roku nosiło nazwę „Oczyszczenie Najświętszej Maryi Panny”. W Dyrektorium mówi się o bogatej w treści ludowej pobożności, która wyraża się w procesji, błogosławieństwie świec, błogosławieństwie matki przed urodzeniem dziecka, jak i po jego urodzeniu oraz w świętowaniu w różnych formach życia konsekrowanego⁴¹. Trzymanie świec przez wiernych jest znane w V wieku, zaś procesję ze świecami spotyka się od VI wieku w Konstantynopolu. Błogosławieństwo świec w Kościele zachodnim wprowadza się na przełomie IX i X wieku⁴². W liturgii posoborowej modlitwy na błogosławieństwo świec znajdują się w Mszale, a ich treść nawiązuje do Boga jako prawdziwej i wiecznej światłości, która oświeca wiernych i prowadzi ich drogą cnót. Wierni niosą świece w procesji i śpiewają kantyk Symeona lub inną odpowiednią pieśń⁴³. Świeca, zwana gromnicą, powinna być dla wiernych znakiem Chrystusa i motywem wyrażania wiary w Niego⁴⁴. Niekiedy zapala się ją w czasie burzy, podczas udzielania sakramentu chorych, podaje się do ręki osobie umierającej, stawia się przy trumnie⁴⁵. Można ją zapalić 2 lutego podczas domowego nabożeństwa⁴⁶. Pewnym zagrożeniem dla wiary w moc sakramentów chorych może być przekonanie niektórych wiernych, że to właśnie gromnica leczy choroby. Ponadto niektórzy błędnie uważają, że gdy osoba chora trzymająca gromnicę umrze, to ta świeca traci swoją moc i należy ponownie ją pobłogosławić⁴⁷.

Błogosławieństwo kobiety przed lub po urodzeniu dziecka może być sprawowane przez kapłana, diakona albo osobę świecką. W modlitwie błogosławieństwa szafarz błaga o pomyślność dla mającego przyjść na świat potomstwa, o szczęśliwe urodzenie i święte postępowanie dziecka⁴⁸. Po urodzeniu dziecka jest prośba o zachowanie matki i dziecka od wszelkiego zła i o prowadzenie ich przez Boga

³⁹ Por. K. Lijka, *Celebracja święta Ofiarowania Pańskiego dawniej i dziś*, „Studia Gnesnensia” 26 (2012), s. 131.

⁴⁰ Tamże, s. 133.

⁴¹ DPLiL, nr 120-123, s. 93-95.

⁴² K. Lijka, art. cyt., s. 132-136.

⁴³ *Mszal rzymski dla diecezji polskich*, Poznań 1986, nr 5-7, s. 14'-15'.

⁴⁴ DPLiL, nr 123, s. 95.

⁴⁵ Por. D. Gruchlik, *Znak i posługa światła w liturgii*, Kraków 2006, s. 46-48.

⁴⁶ J. Wysocki, *Rytuał rodzinny*, s. 553-555.

⁴⁷ Por. T. Syczewski, dz. cyt., s. 283-284.

⁴⁸ OBi, t. I, nr 229, s. 105.

drogami życia⁴⁹. Jan Paweł II w 1997 roku ustanowił liturgiczny obchód tego święta Światowym Dniem Życia Konsekrowanego.

Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii przestrzega przed utratą w to święto jego pierwotnego i oryginalnego znaczenia, aby pobożność ludowa nie przeoczyła treści wybitnie chrystologicznej i nie zatrzymała się wyłącznie na aspektach mariologicznych⁵⁰.

6. Triduum Paschalne

Znaczącą szansą dla rozwoju ducha pobożności eucharystycznej wiernych jest wielkoczwartkowa adoracja Najświętszego Sakramentu. W Liście okólnym Kongregacji Kultu Bożego z 1988 roku wierni są zachęceni, aby pewną część nocy, po Mszy Wieczery Pańskiej, poświęcili w kościele na adorację Najświętszego Sakramentu złożonego w tabernakulum⁵¹. Do adoracji zachęca również *Dyrektorium*, zaznaczając równocześnie, że ma ona odbywać się w milczeniu, a tabernakulum nie może mieć kształtu grobu czy sarkofagu⁵². Miejsce przechowywania, nazywane dawniej ciemnicą, powinno mieć dzisiaj wystrój o charakterze radosnym (białe tło i światło)⁵³.

Wśród form pobożności ludowej w Wielki Piątek *Dyrektorium* wylicza Drogę krzyżową, a także spotykane w niektórych krajach procesje ze „zmarłym Chrystusem”, przedstawienia męki Pańskiej i przeżywanie „wspomnienia boleści Najświętszej Maryi Panny”⁵⁴. Te nabożeństwa pomagają wiernym zgłębić misterium męki, śmierci i pogrzebu Jezusa oraz przyczyniają się do lepszego zrozumienia wielkości zbawczej miłości Chrystusa i uczestniczenia w niej Jego Matki. Nie należy ich jednak łączyć z liturgią wielkopiątkową. Niebezpieczeństwem, które grozi przedstawieniom męki Pańskiej jest przeobrażanie ich w manifestację folklorystyczną służącą interesom turystów. Ponadto *Dyrektorium* każe odrzucić praktyki pokutne pozwalające na krzyżowanie gwoźdźmi⁵⁵. *Mszał rzymski dla diecezji polskich* wspomina o urządzaniu Bożego Grobu, do którego przenosi się Najświętszy Sakrament w monstrancji. Mówi się tu o adoracji trwającej do rozpoczęcia Wigilii Paschalnej.

⁴⁹ Tamże, nr 248, s. 114.

⁵⁰ DPLiL, nr 123, s. 95.

⁵¹ Kongregacja Kultu Bożego, *List okólny o przygotowaniu i obchodzeniu świąt wielkanocnych*, nr 55-56, RBL 5 (1988), s. 380-381(dalej: LO).

⁵² DPLiL, nr 141, s. 104.

⁵³ W. Danielski, *Ciemnica*, w: *Encyklopedia katolicka* 3 (1979), kol. 469.

⁵⁴ DPLiL, nr142-145, s. 105-107.

⁵⁵ Tamże, nr 144, s. 106-107.

„W Wielką Sobotę Kościół trwa przy Grobie Pańskim, rozważając Mękę i Śmierć Chrystusa oraz Jego zstąpienie do otchłani, a także modli się i zachowuje post w oczekiwaniu na Jego Zmartwychwstanie”⁵⁶. Urządzane w świątyniach niektórych krajów Groby Pańskie z Najświętszym Sakramentem i z figurą zmarłego Jezusa, przy których stoją „strażnicy”, a także udostępnianie wiernym wielkopiątkowego krzyża do prywatnej adoracji stanowi znaczące ubogacenie pasywnych przeżyć. W Polsce tego dnia na szeroką skalę błogosławi się pokarmy na stół wielkanocny. Takie błogosławieństwo należy poprzedzić wspólną adoracją przy Bożym Grobie. W modlitwie błogosławieństwa wymienia się chleb i inne pieczywo, mięso i wędliny, „wszelkie pokarmy” oraz jajka. Mówi się też o wierze i wielkanocnej radości⁵⁷. Przybywanie do kościoła licznych rzesz z koszykami pełnymi pokarmów jest niewątpliwie zjawiskiem pozytywnym i należy taką praktykę pielęgnować i wykorzystać do przypomnienia o obowiązku udziału w liturii niedzielnej. Zagrożeniem dla właściwych przeżyć religijnych jest ekspozowanie w sklepach i mediach konsumpcji, koncentrowanie uwagi na sprawach marginalnych i związanych z folklorem⁵⁸. Dyrektorium nawiązuje jeszcze do nabożeństwa maryjnego zwanego „Godziną Matki”⁵⁹.

Motywy maryjne uwidocznione są jeszcze w Niedzielę Zmartwychwstania. Dyrektorium wspomina o porannym nabożeństwie „Spotkania Matki ze zmartwychwstałym Synem”, związanym z dwiema procesjami, które spotykają się ze sobą. W jednej niesie się obraz bolejącej Matki, a w drugiej obraz Chrystusa zmartwychwstałego⁶⁰. Takie procesje można by urządzać w niedzielę rano w tych parafiach polskich, gdzie procesja rezurekcyjna odbywa się w nocy. W nawiązaniu do procesji rezurekcyjnej warto zauważyć, że liczny w niej udział wiernych i zewnętrzna oprawa są wyrazem wiary, radości i wielbienia Boga za dzieło zbawienia dokonane w Chrystusie⁶¹. Innym nabożeństwem jest „Paschalne pozdrowienie Matki Zmartwychwstałego”, podczas którego błogosławi się kwiaty i rozdaje wiernym oraz oddaje się cześć figurze lub obrazowi Matki Bolesnej, nakładając Jej koronę i śpiewając *Regina caeli*⁶². Takie nabożeństwo jest proponowane na zakończenie Wigilii Paschalnej lub po Nieszporach Niedzieli Zmartwychwstania. W Dyrektorium jest także mowa o błogosławieństwie jajek i rodzinnego stołu, które może być dokonane przez ojca rodziny lub jednego z jej

⁵⁶ LO, nr 73; DPLiL, nr 146, s. 107-108.

⁵⁷ OBi, t. II, nr 1345, s. 255-256.

⁵⁸ Por. I. Celary, art. cyt., s. 486.

⁵⁹ DPLiL, nr 147, s. 108.

⁶⁰ Tamże, nr 149, s. 109.

⁶¹ Z. Wit, *Rok liturgiczny w pobożności ludowej*, w: W. Nowak (red.), dz. cyt., s. 71.

⁶² DPLiL, nr 151, s. 110.

członków⁶³. Można tu jeszcze przypomnieć pojawiający się w Polsce zwyczaj zapalania w domach rodzinnych małego paschału, który płonie od śniadania. Ta czynność złączona jest z modlitwami⁶⁴.

Pośród spotykanych i proponowanych przez Dyrektorium nabożeństw w czasie Triduum Paschalnego dominują te o charakterze maryjnym. Jest to działanie celowe, ponieważ celebracje liturgiczne w dni Triduum mają motywów maryjnych zbyt mało.

7. Niedziela Pięćdziesiątnicy

W pierwotnym Kościele Pięćdziesiątnica paschalna przeżywana była jako jedna wielka niedziela o charakterze radosnym. Od IV wieku Pięćdziesiątnica staje się coraz bardziej świętem autonomicznym⁶⁵.

Pobożność ludowa daje świadectwo stałej obecności Ducha Świętego w Kościele, co wyraża się w codziennym stosowaniu różnych formuł i modlitw. W Dyrektorium podano, że w niektórych wspólnotach uroczystość Zesłania Ducha Świętego łączy się z „dniem cierpienia” w intencji misji⁶⁶. Brakuje jednak w tym dokumencie nawiązania do specyficznych praktyk pobożności ludowej.

W niektórych regionach Polski, na terenach wiejskich, można spotkać procesje błagalne wśród pól połączone z prośbami o dobre urodzaje i uchronienie od klęsk⁶⁷. Obecnie coraz rzadziej zachowuje się dawny zwyczaj ustawiania szpaleru brzoźowego przed wejściem do domu i rozkładanie tataraku na podłodze, co ma przypominać o „Zielonych Świętach” i łączy się z ludowymi wierzeniami o odpędzaniu złych mocy⁶⁸. Zanik dawnych zwyczajów, które zabarwione były często zabobonami i przesądami, można zaliczyć do pozytywnych zjawisk. Istnieje jednak pewna pustka w tym dniu, jeśli chodzi o pobożność ludową, którą należałoby wypełnić nowymi inicjatywami. Można tu zaproponować imprezy rodzinne o charakterze rozrywkowo-religijnym na łonie przyrody⁶⁹ albo odprawienie specjalnego nabożeństwa do Ducha Świętego.

⁶³ Tamże, nr 150, s. 109.

⁶⁴ J. Wysocki, *Rytuał rodzinny*, s. 369.

⁶⁵ B. Nadolski, *Liturgika*, t. II, s. 78.

⁶⁶ DPLiL, nr 156, s. 113-114.

⁶⁷ Z. Janiec, *Zielone Święta w tradycji ludowej*, „Communio” 32 (2012), nr 1, s. 182-183.

⁶⁸ Por. E. Ferenc, dz. cyt., s. 149; B. Ogrodowska, dz. cyt., s. 271-275.

⁶⁹ Por. J. Wysocki, *Rytuał rodzinny*, s. 413-415.

8. Uroczystość Najświętszej Trójcy

Święto Najświętszej Trójcy wprowadził w Kościele łacińskim papież Jan XXII w 1334 roku⁷⁰. *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii* podkreśla, że wydarzenie to miało decydujący wpływ na rozwój niektórych nabożeństw kościelnych⁷¹. Do nabożeństw skierowanych bezpośrednio do Trójcy zaliczono małą doksologię (Chwała Ojcu) i wielką doksologię (Chwała na wysokościach), *Trisagion* biblijny (Święty, Święty, Święty) i liturgiczny (Święty Boże)⁷². Z tym obchodem nie łączą się konkretne zwyczaje ludowe. Rodzi się więc pytanie: czy nie należałoby tu podjąć jakichś inicjatyw twórczych?

9. Uroczystość Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa

Uroczystość Bożego Ciała została rozszerzona na cały Kościół łaciński przez papieża Urbana IV w 1264 roku⁷³. Przez wieki stanowiła główny element czci pobożności ludowej dla Eucharystii. Przypada ona w czwartek po uroczystości Najświętszej Trójcy. Wielką rolę w pobożności ludowej pełni w tym dniu procesja eucharystyczna przechodząca ulicami miast i wsi. Łączy się ona z typowymi elementami pobożności ludowej, jak przystrajanie ulic i okien, cztery ołtarze, śpiewy i modlitwy, a w Polsce – dziewczynki w bieli sypiące kwiaty, ministranci z dzwoneczkami, udział orkiestry i chóru, niesienie feretronów i chorągwi, bardzo liczne uczestnictwo wiernych. Jest to okazja, by wyrażać w duchu radości i piękna wiarę poza murami kościoła. Wskazane jest, aby wiernym dostarczyć teksty pieśni śpiewanych podczas procesji, by w ten sposób dopomóc im w lepszym zaangażowaniu się we wspólne chwalenie Boga. Procesja kończy się błogosławieństwem Najświętszym Sakramentem, udzielanym zwykle na cztery strony świata. Do dziś zachował się w niektórych regionach zwyczaj łamania gałązek z brzoźek stojących przy ołtarzach, co łączy się z wierzeniem, że gałązka brzozy ma moc dobroczynną, a także chroni przed ogniem, piorunami i robactwem⁷⁴. *Dyrektorium* przestrzega, by „uniknąć wszystkiego, co może mieć posmak powierzchowności”⁷⁵. Należy również czuwać, aby nie traktować tej celebracji jako okazji do eksponowania folkloru. W Polsce zachowano w parafiach zwyczaj z dawnej oktawy Bożego Ciała i po Mszach świętych wieczornych urządza się przez osiem

⁷⁰ B. Nadolski, *Liturgika*, t. II, s. 117.

⁷¹ DPLiL, nr 157, s. 114.

⁷² Tamże, nr 159, s. 115-116.

⁷³ Tamże, nr 160, s. 116; por. M. Kunzler, *Liturgia Kościoła*, Poznań 1999, s. 680.

⁷⁴ E. Ferenc, dz. cyt., s. 159; B. Ogrodowska, dz. cyt., s. 23-24.

⁷⁵ DPLiL, nr 162, s. 117.

dni procesje z Najświętszym Sakramentem wokół kościoła lub na placu przed kościołem. Taka praktyka pomaga rozwijać pobożność eucharystyczną.

10. Najświętsze Serce Jezusa

Rozwój nabożeństwa do Serca Zbawiciela był szczególnie widoczny w okresie średniowiecza, kiedy to wielu świętych widziało w nim „dom ucieczki”. W epoce nowożytnej duży wpływ na szerzenie kultu miała m.in. św. Małgorzata Maria Alacoque i św. Jan Eudes⁷⁶; natomiast w Polsce taki kult szerzył i jego podstawy opracował ks. Kasper Drużbicki SJ (zm. 1662)⁷⁷. W 1765 roku formularz mszalny został zatwierdzony dla Polski i Portugalii, a w 1856 roku Pius IX rozszerzył święto na cały Kościół łaciński⁷⁸. Obecnie jest to uroczystość, którą obchodzi się w piątek, przypadający osiem dni po uroczystości Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa.

Stolica Apostolska poleca różne formy nabożeństwa do Serca Pana Jezusa. Wśród nich Dyrektorium wymienia osobiste poświęcenie siebie, poświęcenie rodziny, Litanię, akty prześlągania, praktykę dziewięciu pierwszych piątków miesiąca i przedstawianie Najświętszego Serca w obrazach⁷⁹. W wielu polskich parafiach, w godzinach wieczornych uroczystości, po Mszy świętej urządza się procesję eucharystyczną do ołtarza ustawionego na zewnątrz kościoła, przy którym odmawia się Litanię do Najświętszego Serca Pana Jezusa i akt wynagrodzenia lub akt poświęcenia rodzaju ludzkiego. Takie nabożeństwo należy podtrzymać, bo przyciąga znaczną rzeszę wiernych i stanowi okazję do pogłębiania miłości Boga i bliźniego. Należy popierać umieszczanie przy ołtarzu obrazu, który przedstawia Najświętsze Serce w momencie ukrzyżowania, w którym miłość Chrystusa objawia się w stopniu najwyższym⁸⁰. Można jednak zauważyć, że kult Najświętszego Serca nie jest dzisiaj tak przyciągający wiernych, jak to było jeszcze pół wieku temu. Obecnie rozwija się w świecie kult miłosierdzia Bożego.

* * *

Pobożności ludowej nie należy ignorować, zaniedbywać lub lekceważyć, gdyż jest ona „prawdziwym skarbem ludu Bożego”. Niesie ona z sobą sacrum i transcendencję, a także daje „wyostrzony zmysł pojmowania niewymownych przy-

⁷⁶ Tamże, nr 169-170, s.121-122.

⁷⁷ J. Majkowski, J. Misiurek, *Drużbicki Kasper SJ*, w: *Encyklopedia katolicka* 4 (1983), kol. 238-241.

⁷⁸ P. Jounel, *L'année*, w: A.G. Martimort, *L'Église en prière*, t. IV, *La liturgie et le temps*, Paris 1983, s. 120-121; M. Kunzler, dz. cyt., s. 684.

⁷⁹ DPLiL, nr 171 i 173, s. 122-123.

⁸⁰ Por. tamże, nr 173, s. 123.

miotów Boga”⁸¹. Wpływa na umocnienie i pogłębienie wiary, na rozwój nowych inicjatyw w ewangelizowaniu świata. Może być skutecznym antidotum przeciw sektom i sekularyzacji⁸². Dzięki niej liturgiczne obchody uroczystości i świąt Pańskich są ozdabiane działaniami rozwijającymi ducha miłości i braterstwa, tak we wspólnocie parafialnej, jak i w rodzinach; zaś przeżywanie misterii związanych z Chrystusem może pomagać w lepszym Jego naśladowaniu. Towarzyszące pobożności ludowej takie cechy jak prostota, piękno, uczucie, osobiste zaangażowanie budują jedność i przybliżają niebo.

Do niebezpieczeństw zagrażających pobożności ludowej można zaliczyć niewystarczającą znajomość zasad wiary chrześcijańskiej, słaby kontakt z Pismem świętym, zaniedbywanie życia sakramentalnego, szukanie nadzwyczajności i spektakularnych gestów, przesady, zabobony, magię⁸³, a także laicyzację, konsumpcjonizm i zbyt dużą koncentrację na folklorze.

Mimo pewnych niebezpieczeństw pobożność ludową należy pielęgnować i rozwijać, przepajając ją duchem Ewangelii. Bowiern tam, gdzie ją zaniedbano, pojawiły się negatywne skutki na polu duszpasterskim.

Po Soborze Watykańskim II zauważono zanik pobożności ludowej w USA, co wedle opinii biskupów tego kraju doprowadziło do powstania pewnej niepokojącej pustki; np. w licznych kościołach zniknął żłóbek, co u wiernych wywołało frustrację⁸⁴. We Włoszech w wielu miastach zrezygnowano z procesji Bożego Ciała, co negatywnie odbiło się na frekwencji w przeżywaniu tej uroczystości. Niektórzy tłumaczą, że w tej procesji było zbyt wiele elementów folklorystycznych, tradycyjnych, teatralnych, które nie podkreślały właściwego elementu religijnego dnia⁸⁵. W Ameryce Łacińskiej pobożność ludowa za bardzo skupiła się na bolesnych i tragicznych wydarzeniach z życia Jezusa, zaniedbując aspekt chwalebny Jego zmartwychwstania⁸⁶. Na Filipinach wielu chrześcijan buduje swoją wiarę na pobożności ludowej, a nie na słowie Bożym i sakramentach. Mamy tam nierzadko do czynienia z przesadami, fanatyzmem i synkretyzmem⁸⁷. W wielu krajach europejskich postępująca laicyzacja spowodowała u ludzi ogromne spustoszenie duchowe, osłabiła religijność ludową i w licznych przypadkach doprowadziła do zerwania więzi z Chrystusem i do zatarcia przeżywania uroczystości i świąt Pańskich.

⁸¹ Tamże, nr 61, s. 53-54.

⁸² Tamże, nr 64, s. 55.

⁸³ Tamże, nr 65, s. 56.

⁸⁴ B. Fischer, *Relation entre liturgie et piété populaire après Vatican II*, „La Maison Dieu” 170 (1987), s. 98-99.

⁸⁵ J. Stefański, *Miejsce i rola „pia exercitia” w służbie Bożej*, STV 24 (1986), nr 2, s. 155.

⁸⁶ L.A. Gallo, *La pietà popolare in America Latina*, „Rivista Liturgica” 6 (2002), s. 987-988.

⁸⁷ E.M. Santos, *La pietà popolare nelle Filippine*, „Rivista Liturgica” 6 (2002), s. 999.

W Polsce pobożność ludowa związana z osobą Syna Bożego znajduje wciąż odpowiedni grunt do istnienia i rozwoju. Większość obchodów cieszy się ogromną frekwencją i zaangażowaniem wiernych. Jest tu nadal mocne przywiązanie do świętowania, do tradycji i religijnych zwyczajów. To wszystko, co dobre, trzeba pielęgnować i równocześnie ubogacać nowymi pomysłami i propozycjami zawartymi w Dyrektorium. Można również zastanowić się nad tym, w jaki sposób ubogacić w pobożność ludową te uroczystości i święta Pańskie, które w Dyrektorium pominięto. Należy także czuwać i umiejętnie bronić się przed laicyzacją, która niesie ze sobą pustkę duchową oraz idee niebezpieczne dla ludzkiej egzystencji.

Summary

THE POPULAR PIETY ON THE SOLEMNITIES AND FEASTS OF THE LORD. HOPES AND DANGERS

The Congregation for Divine Worship and the Discipline of the Sacraments issued *Directory on Popular Piety and the Liturgy* on December 17, 2001. Chapter four of this document presents the liturgical year and many celebrations of the holy mysteries of Christ: Christmas, Solemnity of the Lord's Epiphany, the Paschal Triduum, the Pentecost Sunday, the solemnity of the Most Holy Trinity, the Body and Blood of Christ, the Sacred Heart of Jesus, the Feast of the Holy Family, the Baptism of the Lord, and the Presentation of Our Lord. A certain number of solemnities and feasts of the Lord were omitted here, such ones that are not connected with any specific practices of popular piety.

The Magisterium sees popular piety as a true treasure of the People of God. Popular piety can easily direct our attention to the Son of God. It has a particular sensibility for the mystery of Nativity, Passion and Death of Christ and it has an innate sense of the sacred and of the transcendent, manifests a genuine thirst for God. The traits of popular piety: such as beauty, simplicity, feeling, and personal commitment build unity and bring heaven closer. Magisterium points out dangers which can affect it: lack of a sufficient number of Christian elements such as the salvific significance of the Resurrection of Christ, disproportionate interest between the Saints and the person of Jesus Christ, a dichotomy between worship and the duties of Christian life, the use of sings, gestures and formulae, which sometimes become excessively important or even theatrical, and in certain instances, the risk of promoting sects, or even superstition, magic, fatalism or oppression. This study reveals popular piety practices, mainly in Poland, and both positive and detrimental aspects were emphasized.